مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۱ . تابستان ۱۴۰۲

Urban managment
No.71 Summer 2023

۸۷-۱۰۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۵/۰۲ تاریخ پذیرش نهایی : ۱۴۰۲/۰۶/۲۰

تحلیل مقایسه‌ای سنجش شاخص‌های حکمروایی خوب در شهر و شهرداری تهران از منظر شهروندان و نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری[1]

حسن اسماعیل‌زاده*: استادیارگروه برنامه‌ریزی و طراحی محیط، پژوهشکده علوم محیطی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

چکیده

تحقیق حاضر با هدف ارزیابی کیفیت عملکرد شهرداری تهران، از منظر حکمروایی خوب مورد انجام شده است. روش پژوهش از نوع روش توصیفی- تحلیلی- توسعه بوده است. گردآوری داده‌ها به روش اسنادی و پیمایشی و تحلیل داده‌ها نیز به کمک آزمون‌های آماری مختلف؛ اعم از میانگین‌گیری، تحلیل واریانس چندمتغیره (MANOVA)، آزمون T دو نمونه‌ای مستقل و نظیر این‌ها انجام شده است. جوامع آماری شامل نظام داده‌ای آمارنامه‌های تهران و گروه خبرگان و همچنین شهروندان شهر تهران بوده است. حجم نمونه برای شهروندان، برابر با ۳۸۴ نفر بوده است. روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای بوده، به‌طوری که ابتدا بر اساس روش خوشه‌ای، سهم هر یک از مناطق ۲۲ گانه بر اساس تعداد جمعیت (مطابق روش P.P.S)، تعیین شد، سپس بر اساس روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، به پرسشگری از شهروندان اقدام گردید. نتایج نشان داد که بین میانگین جوامع آماری اختلاف معناداری وجود دارد. به‌طوری که نتایج تحلیلی نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران، وضعیت متوسطی را برای کیفیت مدیریت شهرداری تهران نشان می‌دهد، اما نتایج پرسشگری‌های انجام شده نشان می‌دهد که از منظر مردم، کیفیت عملکرد مدیریت شهر تهران در شاخص‌های مختلف الگوی حکمروایی خوب، ضعیف بوده است. از منظر نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران، ابعاد مشارکت و پاسخگویی، وضعیت مناسب‌تری نسبت به سایر ابعاد داشته‌اند؛ اما بقیه ابعاد، وضعیت نامناسب‌تری داشته‌اند. این موضوع از نظر شهروندان مناطق ۲۲ گانه شهر تهران نیز مورد بررسی قرار گرفته شد و نتایج نشان داد که ابعاد امنیت/ ایمنی و اثربخشی/ بهره‌وری، وضعیت قابل‌قبول‌تری داشته‌اند و سایر ابعاد، وضعیت بسیار ضعیفی داشته‌اند. یافته‌ها نشان داد که توزیع ناعادلانه خدمات در مناطق مختلف شهر تهران، حس تبعیض بین شهروندان در توزیع امکانات، فقدان تخصص سالاری، اثربخشی ضعیف طرح‌های توسعه، زیرساخت‌های ضعیف مدیریت الکترونیک، فقدان نظارت کافی بر عملکرد مدیران و کارکنان شهرداری، بالا بودن سطح آسیب‌ها و جرایم، اتکا شهرداری بر تراکم فروشی و عوارض و نظیر این‌ها بر کیفیت حکمروایی در نظام شهرداری و شهر تهران تأثیر منفی داشته است.

واژگان کلیدی: عدالت، پاسخگویی، شفافیت، بهره‌وری، مشارکت، شهرداری تهران.

* نویسنده مسؤول h_esmaeilzadeh@sbu.

Comparative analysis of good governance indicators in the city and municipality of Tehran from the perspective of citizens and the data system of municipal statistics

Abstract

This research was conducted with the aim of evaluating the quality of performance of Tehran municipality in terms of good governance. The research method was descriptive-analytical-developmental. Collecting data has been done by documentary and survey methods, and analyzing data has been performed using various statistical tests, including sampling, multivariate analysis of variance (MANOVA), independent two-sample T-test, etc. Statistical communities include the data system of Tehran statistics and expert group, as well as the citizens of Tehran. The sample size was equal to 384 people. The sampling method was multi-stage, so that first, based on the cluster method, the share of each of the 22 regions was determined based on the number of population (according to the P.P.S method), then, based on the simple random sampling method, the questioning of the regions was started. The results indicated there is a significant difference between the statistical societies. So that the analytical results of the data system of Tehran municipality statistics illustrate an average situation for the management quality of Tehran municipality, but the results of the questionnaires show that according to the people, the quality of Tehran city management performance in various indicators of the good governance approach was weak. From the viewpoint of the statistics of Tehran Municipality, participation and accountability have been in a better condition than other variables. But the rest of dimensions have been in poor condition. This issue was also investigated in terms of the 22 regions of Tehran, and the results indicated the effectiveness, security/safety and productivity had a more acceptable status and the other dimensions had a very poor status. The findings also elucidated there is an unfairness in different areas of Tehran city, a sense of discrimination among citizens in providing local services, lack of bureaucratic expertise, weak effectiveness of development plans, lack of supervision of the performance of municipal managers and employees, weak infrastructure of electronic management, high level of injuries and crimes, increasing the density of buildings for getting duties and taxes, and so on have affected on the quality of urban management in the municipality of Tehran.

Keywords: Justice, accountability, transparency, productivity, participation, Tehran municipality.

۱. این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی برای مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران است که در سال ۱۴۰۱ از سوی دانشگاه شهید بهشتی انجام شده است.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

۱- مقدمه

با ورود به هزاره سوم میلادی و هم‌زمان با جهانی شدن، شهرهای با چالش‌های فزاینده‌ای ناشی از ظرفیت‌های پاسخگو مواجه شده‌اند که نمود عینی آن‌ها را در رشد جمعیت و شهرنشینی، افزایش مهاجرت‌ها، گسترش فقر، اشباع زیرساخت‌ها، بسط اسکان غیررسمی، کاهش کیفیت زندگی و در مجموع، رشد ناپایداری‌ها می‌توان مشاهده نمود. بنابر گزارش برانت[1]، تحت عنوان «شمال- جنوب: برنامه‌ای برای بقا[2]»، شهرنشینی توأم با فقر و کثرت جمعیت، یکی از مهم‌ترین فرآیندهایی است که جوامع انسانی را در قرن بیستم متأثر کرده است (Brandt, 1980). برنامه سکونتگاه‌های انسانی سازمان ملل[3]، قرن ۲۱ را «قرن شهر[4]» نام‌گذاری کرده است. سال ۲۰۰۸ که جمعیت شهرها با جمعیت روستاها برابر بود، نقطه عطفی در تاریخ بشریت محسوب می‌شود و پیش‌بینی می‌شود که در سال ۲۰۵۰، جمعیت نقاط شهری به دو برابر افزایش یابد (USAID, 2008). این‌روند در ممالک جنوب، با سرعت مضاعفی در جریان است. روند رشد جمعیت و شهرنشینی و بروز مشکلات متعدد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی از یک‌سو و ناکارآمد بودن روش‌های مدیریت و کنترل توسعه شهری جهت رفع مشکلات و تنگناهای مذکور از سوی دیگر، کشورهای یاد شده را با چالش‌های عدیده‌ای روبرو کرده است (اسماعیل‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۲۸) که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: (۱) کاهش دسترسی به سرپناه و امنیت اقامت، در نتیجه رشد بی‌خانمانی و مسائل زیست‌محیطی؛ (۲) رشد تقاضای روزافزون به خدمات پایه، فراتر از ظرفیت‌های نهادی، منابع مالی و ظرفیت تحمل محیطی؛ (۳) گسیختگی اجتماعی و فضایی، قطبی شدن و افزایش خشونت‌ها در اثر رشد نابرابری در شهرها؛ (۴) فراگشت هم‌زمان سرمایه‌گذاری‌های درازمدت از یکسو و رشد اقتصاد غیررسمی با شرایط کاری نامطلوب از سوی دیگر؛ و نظیر این‌ها. این شرایط هم‌زمان منجر به رشد ناپایداری بین نقاط مختلف شهری و شکاف طبقاتی بین گروه‌های اجتماعی ساکن در درون شهرها شده و آسیب‌پذیری زیادی برای حکومت‌های مرکزی در تأمین شبکه‌های ایمن اجتماعی در این کشورها به همراه داشته است (Mehta, 2000). شهر تهران نیز این قاعده مستثنا نیست و رشد سریع شهرنشینی را طی دهه‌های گذشته تجربه کرده است. این شهر که در سال ۱۳۳۵، ۱۵۶۰۹۳۴ نفر جمعیت داشت، در سال ۱۳۹۵ به ۸۶۹۳۷۰۶ نفر افزایش یافت (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

علاوه بر مساله جمعیت، موارد دیگری نیز همچون اصرار برورویکردهای سنتی در مواجهه با تحولات جدید، مقاومت در برابر تحول، کمبود ابتکار و نوآوری، ناهماهنگی و تعارض میان سازمان‌ها و نهادهای مختلف، خلأهای قانونی و مهم‌تر از همه، نامشخص بودن جایگاه مدیریت شهری در ساختار سیاسی- مدیریتی، باعث ناکارآمدی در اداره شهرها شده‌اند. در چنین روندی، سازمان‌های کمک‌کننده بین‌المللی، نظیر برنامه توسعه سازمان ملل متحد[5] و بانک جهانی[6]، به منظور ریشه‌کنی یا کاهش فقر شهری و دستیابی به توسعه، راه چاره اساسی را در تغییر عملکرد و شکل مدیریت شهری و بهره‌گیری از «الگوی حکمروایی خوب»[7] جستجو می‌کنند (Rawoo, 2005: 20). این الگو که نوعی فرآیند است، متضمن نظام به هم پیوسته‌ای است که هم حکومت و هم اجتماع را در برمی‌گیرد. نقش نهادهای مدنی، مدافع حقوق شهروندی در تقویت مشارکت مردمی به منظور تأثیرگذاری بر سیاست‌گذاری‌های عمومی است.

تاکنون پژوهش‌های متعددی در حوزه حکمروایی خوب شهری انجام شده است که عمدتاً بر اساس نظرسنجی از شهروندان یا گروه‌های خبرگی تهیه و تدوین شده‌اند (برک پور، ۱۳۸۵؛ اسماعیل‌زاده و همکاران، ۱۳۸۵؛ آخوندی و همکاران، ۱۳۸۹؛ ربانی و همکاران، ۱۳۹۷؛ محمدی و همکاران، ۱۴۰۰؛ سروشان و همکاران، ۱۴۰۰). همچنین در این پژوهش‌ها، شاخص‌های مختلف و با سلایق متعددی مورد استفاده قرار گرفته است که بعضاً ممکن است نظام سنجش دقیقی از حکمروایی خوب ارایه ندهد. لذا در این پژوهش، ابتدا منابع معتبر جهانی در این زمینه مورد شناسایی قرار گرفته شد، سپس متغیرها و شاخص‌های ارایه شده از سوی آن‌ها احصاء و استخراج شد. درنهایت، بر اساس داده‌های آماری سالانه منتشر شده از سوی شهرداری تهران، به سنجش متغیرها و شاخص‌ها اقدام گردید. هدف اصلی تحقیق، تحلیل مقایسه‌ای سنجش شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در شهر تهران از منظر شهروندان و نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران است. از این‌رو، سؤالات اصلی پژوهش عبارتند از: (۱) مدل مطلوب سنجش حکمروایی خوب شهری باید از چه شاخص‌هایی برخوردار باشد؟ (۲) وضعیت کنونی حکمروایی خوب در شهر و شهرداری تهران چه شرایطی دارد؟ (۳) برنامه‌های مناسب توسعه الگوی حکمروایی خوب شهری در شهرداری تهران کدامند؟ (۴) آیا بین دو جامعه آماری (نظرات شهروندان و نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران) در میزان حکمروایی خوب در شهرداری تهران، تفاوت معناداری وجود دارد؟

1. Brandt
2. North- South: A Programme for Survival
3. UN Habitat
4. Century of the City
5. UNDP
6. World Bank
7. Good Governance

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۱ . تابستان ۱۴۰۲
Urban managment
No.71 Summer 2023

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

۲- چارچوب نظری تحقیق

به‌طورکلی، حکمروائی عبارت است از مجموعه روش‌هایی که افراد و سازمان‌ها، یا بخش‌های عمومی و خصوصی، امور عمومی یک شهر را برنامه‌ریزی و مدیریت می‌کنند. این یک فرآیند مستمری است که از طریق آن، منافع متضاد یا مخالف، تأمین شده و عمل مشارکتی، اتفاق می‌افتد. این فرآیند، نهادهای رسمی، سازمان‌های غیررسمی و شهروندان را دربرمی‌گیرد (UN Habitat, 2009). «برنامه توسعه سازمان ملل»، حکمروائی را به‌کارگیری قدرت در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و اداری برای مدیریت امور در همه سطوح می‌داند و شامل مکانیسم‌ها، فرآیندها و سازمان‌هایی است که شهروندان و گروه‌ها از طریق آن‌ها، خواسته‌های خود را مطرح کرده، حقوق قانونی خود را پیگیری می‌کنند، به تعهداتشان عمل کرده و درباره اختلاف‌نظرهایشان به توافق می‌رسند (UNDP, 2009). «بانک جهانی» نیز تعریف مشابهی از حکمروائی ارائه کرده است. از نظر این سازمان، حکمروائی روشی است که از طریق آن، قدرت در مدیریت منابع اقتصادی و اجتماعی کشور به کار گرفته می‌شود. بانک جهانی، سه بعد مجزا از این واژه را مطرح کرده است: شکل حکومت‌داری سیاسی؛ فرآیندهایی که از طریق آن، قدرت در مدیریت منابع اجتماعی و اقتصادی برای توسعه کشور به کار گرفته می‌شود؛ و ظرفیت حکومت‌های محلی برای طراحی، تنظیم و اجرای سیاست‌ها و کارکردها (World Bank, 2006). در خصوص حکمروایی خوب شهری، تاکنون شاخص‌های متعددی از سوی نهادهای معتبر بین‌المللی ارایه شده است که در جدول زیر نشان داده شده است که از آن جمله می‌توان به شاخص‌های ارایه شده از سوی برنامه سکونتگاه‌های انسانی سازمان ملل (UN-HABITAT, 2008)، بانک جهانی (World Bank, 2006)، سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD, 1997)، کمیسیون اقتصادی سازمان ملل برای اروپا (UNECE, 2002)، سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی سازمان ملل متحد (UNESCO, 2009)؛ برنامه عمران ملل متحد (UNDP, 2009)، کمیسیون اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد برای آسیا و اقیانوسیه (UN-Scape, 2010) و Backus, 2001 اشاره نمود. در این تحقیق، شاخص‌های مشترک ارایه شده از سوی منابع فوق مبنای کار قرار گرفته شده و به سنجش شاخص‌ها در نظام شهرداری تهران پرداخته شده است.

جدول ۱. متغیرهای حکمروایی خوب شهری

منبع / متغیر	کارایی / اثربخشی	تمرکززدایی	چشم‌انداز	شفافیت	قانون‌مداری	پاسخگویی	تأمین نیازهای شهروندان	پایداری	عدالت	شهروندی	توافق جمعی	مشارکت	امنیت و ایمنی	دسترسی	ابزارهای الکترونیک
UN-HABITAT	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	-
World Bank	*	-	-	*	*	*	*	-	*	-	*	*	-	*	-
UN-Scape	*	-	-	*	*	*	-	-	*	-	*	*	-	-	-
UNDP	*	_	*	*	*	*	-	-	*	-	*	*	-	-	-
UNCHS	*	*	*	*	_	*	-	*	*	*	-	-	*	-	-
UNESCO	*	-	-	*	*	*	-	-	*	-	*	*	-	-	-
OECD	*	-	-	*	*	*	-	-	-	*	*	*	-	-	-
Backus	*	*	*	-	-	-	*	*	-	*	-	*	-	*	*
شاخص‌های مشترک	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

با توجه به آنچه که گفته شد، متغیرهای حکمروایی خوب شهری در ۶ بعد زیر قابل دسته‌بندی هستند:

۱) **اثربخشی و بهره‌وری:** شامل متغیرهای کارایی[1]، تمرکززدایی[2] و چشم‌انداز استراتژیک[3].

۲) **عدالت:** شامل متغیرهای دسترسی عادلانه و پایداری[4].

1. Efficiency
2. Subsidiarity
3. Strategic Vision
4. Sustainability

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

بر اساس این طبقه‌بندی، به طراحی مدل نظری حکمروایی خوب شهری تحقیق اقدام شده است که در شکل ۱ به کلیات آن اشاره می‌گردد.

بر اساس شکل فوق و ادبیات نظری و همچنین میزان دسترسی به نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران در حوزه پژوهش، مهم‌ترین شاخص‌های حکمروایی خوب شهری که در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته شده است، در جدول ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲. شاخص‌های حکمروایی پایدار شهری

ابعاد	متغیرها	شاخص‌ها	ابعاد	متغیرها	شاخص‌ها
اثربخشی/ بهره‌وری	کارایی	- نسبت بودجه‌های برگشتی واقعی و سرمایه‌ای - میزان کارایی در جمع‌آوری مالیات - میزان کارایی در کیفیت هوای شهر - میزان کارایی در رفع سد معبرهای شهری	ایمنی/ امنیت اقامت	ایمنی محیطی	- میزان محدوده شناسایی شده مستعد لغزش و فرونشست - تعداد شهروندان عضو گروه دوام به کل جمعیت - میزان آموزش تخصصی برگزار شده - میزان آموزش عمومی برگزار شده - تعداد ایستگاه‌های فعال لرزه‌نگاری نسبت به وسعت شهر - تعداد ایستگاه فعال شتاب‌نگاری نسبت به وسعت شهر - نسبت محلات دارای نقشه تخلیه امن به کل محلات - نسبت پایگاه‌ها و اماکن ایمن تجهیز شده به کل پایگاه‌ها - نسبت افراد آموزش دیده در زمینه مدیریت بحران به کل جمعیت شهروندان
	تمرکززدایی	- میزان درآمد سرانه حکومت‌های محلی - میزان منقولات مالی حکومت‌های محلی		امنیت اقامت	- میزان نوسازی بافت‌های فرسوده شهری
	چشم‌انداز استراتژیک	- دسترسی به بیانیه چشم‌انداز شهرداری	مدیریت شهری الکترونیک/ هوشمند	وب‌سایت الکترونیک	- وجود وب‌سایت الکترونیک در همه بخش‌های شهرداری - کیفیت وب‌سایت بخش‌های مختلف شهرداری
عدالت	دسترسی عادلانه	- میزان دسترسی به خدمات شهری - میزان دسترسی به فضاهای ورزشی - میزان دسترسی به سیستم‌های حمل‌ونقل عمومی - میزان دسترسی به‌جایگاه‌های سوخت در سطح شهر - میزان دسترسی به پارکینگ‌های شهری - میزان دسترسی به ایستگاه‌های آتش‌نشانی - سرانه مراکز تحت پوشش سازمان فرهنگی و هنری - نسبت زنان به مردان در پست‌های مدیریتی شهرداری - میزان دسترسی به فرصت‌های شغلی برابر در شهرداری - میزان حمایت از ایثارگران - میزان حمایت از بازنشستگان میزان حمایت از گروه‌های آسیب‌پذیر شهری		خدمات الکترونیک	- نسبت دفاتر ارائه‌دهنده خدمات الکترونیک مرتبط با شهرداری در مناطق مختلف به جمعیت هر منطقه
	پایداری	- وجود منشور شهروندی: حق دسترسی به خدمات ضروری - ساماندهی صنایع و مشاغل مزاحم شهری		دسترسی الکترونیک	- میزان دسترسی الکترونیک شهروندان به آمارنامه‌های الکترونیک شهرداری

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۱ . تابستان ۱۴۰۲
Urban managment
No.71 Summer 2023

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

ادامه جدول ۲. شاخص‌های حکمروایی پایدار شهری

ابعاد	متغیرها	شاخص‌ها	ابعاد	متغیرها	شاخص‌ها
مشارکت	شهروندی	- سازوکارهای آموزش شهروندان - میزان آموزش پرسنل شهرداری تهران - میزان مدارک تحصیلی عالیه در بین پرسنل شهرداری	مدیریت شهری الکترونیک / هوشمند	رأی‌گیری الکترونیک	- وجود نظام رأی‌گیری الکترونیک در شهرداری
	توافق جمعی	- نسبت قراردادها و تفاهم‌نامه‌های مشارکتی شهرداری به کل قراردادها و تفاهم‌نامه‌ها - نسبت سمن‌های فعال به کل سمن‌ها		مشارکت الکترونیک	- میزان مشارکت الکترونیک شهروندان در امور مختلف شهرداری
	مشارکت مدنی	- انتخاب شوراها - انتخاب شهرداران - میزان مشارکت زنان و مردان در نظام رأی‌گیری (انتخابات)		چشم‌انداز الکترونیک	- وجود بیانیه چشم‌انداز الکترونیک در شهرداری
پاسخگویی / مسئولیت‌پذیری	شفافیت	- انتشار رسمی قراردادها، مناقصه‌ها، بودجه‌ها و صورتحساب‌ها - کنترل از سوی سطوح بالاتر حکومتی - کمیسیون/ستاد مقابله با فساد/ سلامت اداری در شهرداری - شفافیت درآمدها و دارائی‌ها - حسابرسی مطلوب		پاسخگویی الکترونیک	- وجود سامانه الکترونیک پاسخگویی مدیران شهرداری به مردم - میزان رضایت شهروندان از سامانه پاسخگویی الکترونیک
	قانون‌مداری	- سازوکارهای نظارتی و اجرایی در ارتباط با مطالبات مالی مردم - میزان جلسات شهردار و مدیران شهرداری با شهروندان و رسانه‌ها به‌صورت مستقیم در سال - میزان رسیدگی به دعاوی شهروندان - میزان رسیدگی به تخلفات اداری		حمل‌ونقل الکترونیک	- نسبت پایانه‌های هوشمند تاکسی به کل پایانه‌ها - تعداد دوچرخه‌های اشتراکی به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر - نسبت پارکینگ‌های مکانیزه به کل پارکینگ‌ها - نسبت ایستگاه‌های سنجش آلودگی هوا به جمعیت
	تأمین نیازهای شهروندان	- تسهیل شکایات شهروندان - وجود طرح تکریم ارباب‌رجوع			

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۱ . تابستان ۱۴۰۲
Urban managment
No.71 Summer 2023

شکل ۱. مدل نظری تحقیق

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

۳) **مشارکت:** شامل متغیرهای شهروندی[1]، توافق جمعی[2] و مشارکت مدنی[3].

۴) **پاسخگویی:** شامل متغیرهای شفافیت[4]، قانون‌مداری[5] و تأمین نیازهای شهروندان.

۵) **ایمنی/ امنیت:** شامل متغیرهای ایمنی محیطی[6] و امنیت اقامت.

۶) **مدیریت الکترونیک/ هوشمند:** شامل متغیرهای وب‌سایت الکترونیک، خدمات الکترونیک، دسترسی الکترونیک، رأی‌گیری الکترونیک، مشارکت الکترونیک، چشم‌انداز الکترونیک، پاسخگویی الکترونیک و حمل‌ونقل الکترونیک.

۳- روش تحقیق

۳-۱. معرفی محدوده مورد مطالعه

تهران پرجمعیت‌ترین شهر و پایتخت ایران، مرکز استان تهران و شهرستان تهران است. این شهر در سرشماری سال ۱۳۹۵ بالغ بر ۸،۶۹۳،۷۰۶ تن جمعیت داشته است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). از نظر اداری، تهران به ۲۲منطقه و ۱۲۲ ناحیه شهری تقسیم شده است و شهرهای تجریش و ری را در برگرفته است. اداره شهر توسط شهرداری تهران انجام می‌شود. شهردار تهران توسط شورای شهر تهران انتخاب می‌شود و این شورا بر عملکرد شهرداری نظارت کرده و برای اداره شهر، قانون‌گذاری می‌کند. در سال ۱۳۴۷، نخستین طرح جامع تهران، با افق ۲۵ ساله و با مسئولیت عبدالعزیز فرمانفرمائیان و ویکتور گروئن تهیه شد که تاکنون از مهم‌ترین مبناهای قانونی توسعه شهر تهران بوده است (شهرداری تهران، ۱۴۰۰). از نظر ساختار سازمانی، شهرداری تهران، علاوه بر حوزه شهردار متشکل از معاونت‌های مالی و اقتصاد شهر، فنی و عمرانی، خدمات شهری و محیط‌زیست، حمل‌ونقل و ترافیک، شهرسازی و معماری، برنامه‌ریزی توسعه سرمایه انسانی و امور شورا و امور اجتماعی و فرهنگی است (سایت شهرداری تهران، ۱۴۰۲).

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۱ . تابستان ۱۴۰۲
Urban managment
No.71 Summer 2023

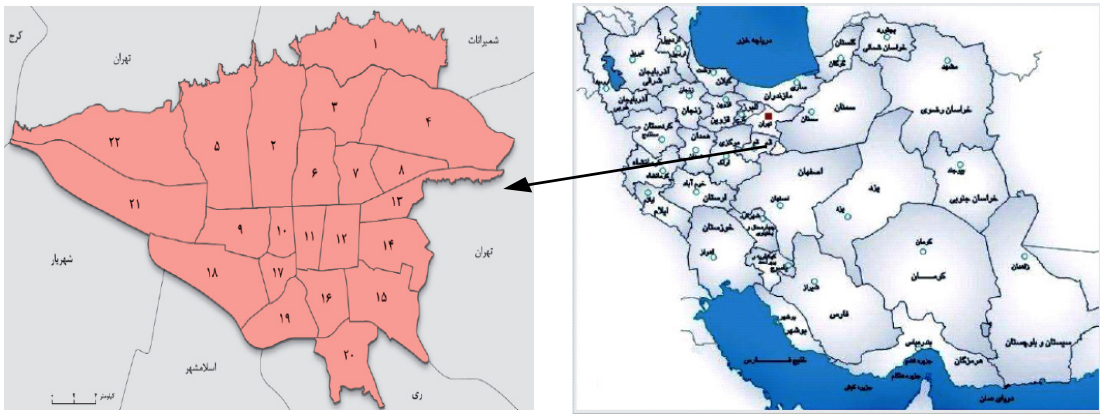

شکل ۲. موقعیت کلانشهر تهران در سطح کشور

۳-۲. روش تحقیق

روش پژوهش از نوع روش توصیفی- تحلیلی- توسعه بوده است. گردآوری داده‌ها به روش اسنادی و پیمایشی و تحلیل داده‌ها نیز به کمک آزمون‌های آماری مختلف؛ اعم از میانگین‌گیری، تحلیل واریانس چندمتغیره (MANOVA)، آزمون T دو نمونه‌ای مستقل و نظیر این‌ها انجام شده است. در روش اسنادی به مطالعه نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران، طرح‌ها و پروژه‌های مرتبط، قوانین و مقررات درون‌سازمانی و برون‌سازمانی، گزارش‌ها، تجارب و پژوهش‌های داخلی و خارجی و نظایر این‌ها پرداخته شده است. در روش پیمایشی نیز از ابزارهای پرسشنامه و مصاحبه‌نامه، استفاده شده است. جوامع آماری شامل نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران و گروه خبرگان و همچنین شهروندان مناطق ۲۲ گانه شهر تهران بوده است. حجم نمونه برای گروه خبرگان، بر اساس نیازهای اطلاعاتی هر یک از متغیرها و شاخص‌های

1. The Principles of Citizenship
2. Consensus
3. Civic Engagement
4. transparency
5. Rule of Law
6. Environmental Safety

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

(مطابق جدول ۱)، از مدیران و کارشناسان معاونت‌های مختلف شهرداری بوده و برای شهروندان، با استفاده از فرمول کوکران، با در نظر گرفتن ۹۵٪ ضریب اطمینان، برابر با ۳۸۴ نفر بوده است. روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای بوده، به‌طوری که ابتدا بر اساس روش خوشه‌ای، سهم هر یک از مناطق ۲۲ گانه بر اساس تعداد جمعیت (مطابق روش P.P.S)، تعیین شد، سپس بر اساس روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، به پرسشگری از شهروندان اقدام گردید. سنجش شاخص‌ها بر اساس طیف لیکرت انجام شده است، به‌طوری که امتیاز هر یک از پهنه‌ها به قرار زیر بوده است: خیلی ضعیف= امتیاز ۰-۲۰، ضعیف= امتیاز ۲۰-۴۰، متوسط= امتیاز ۴۰-۶۰، قوی= امتیاز ۶۰-۸۰ و خیلی قوی= امتیاز ۸۰-۱۰۰ (اسماعیل‌زاده و همکاران، ۱۳۹۶). روایی تحقیق بر اساس روایی سازه و پایایی آن به روش آلفای کرونباخ انجام گردید. نتایج آلفای کرونباخ در جدول ۳ ارائه شده است که میانگین ابعاد مورد مطالعه برابر با ۰.۷۹ بوده و قابل‌قبول است.

جدول ۳. ضریب آلفای کرونباخ برای سنجش پایایی پرسشنامه

ردیف	ابعاد نظری تحقیق	ضریب آلفای کرونباخ
۱	بهره‌وری	۰.۸۳
۲	عدالت	۰.۷۹
۳	پاسخگویی	۰.۷۴
۴	مشارکت	۰.۷۹
۵	امنیت	۰.۸۴
۶	مدیریت الکترونیک/ هوشمند	۰.۷۳
۷	میانگین	۰.۷۹

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

۴- یافته‌ها

۴-۱. یافته‌های توصیفی

نتایج حاصل از یافته‌های توصیفی پرسشنامه شهروندی، نشان می‌دهد که از نظر سنی، اکثر پاسخ‌دهندگان در گروه سنی بین ۲۵ تا ۴۰ ساله و کمترین آن در گروه سنی بالای ۵۵ سال هستند. ۶۸٪ جامعه آماری مرد و حدود ۳۲٪ زن هستند. از نظر تأهل، نتایج نشان می‌دهد که ۵۸٪ جامعه آماری، متأهل و بقیه مجرد هستند. ۴۲٪ جامعه آماری دارای مدرک دیپلم و پایین‌تر و ۵۸٪ آن‌ها دارای تحصیلات عالیه هستند. از نظر اشتغال، ۷۶٪ جامعه آماری شاغل و بقیه بیکار هستند. از نظر محل سکونت نیز، به ترتیب ۷۵٪ جامعه آماری ساکن شهر تهران، ۲۰٪ ساکن سایر شهرهای استان و بقیه ساکن سایر استان‌های کشور هستند. (جدول ۴).

جدول ۴: مشخصات زمینه‌ای پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه

شاخص	تعداد	درصد
سن		
زیر ۲۵ سال	۵۴	۱۴
۲۵ تا ۴۰ سال	۲۰۳	۵۳
۴۰ تا ۵۵ سال	۷۱	۲۴
بالای ۵۵ سال	۳۶	۹
جنس		
مرد	۲۶۳	۶۸
زن	۱۲۱	۳۲
وضعیت تأهل		
متأهل	۲۲۴	۵۸
مجرد	۱۶۰	۴۲
تحصیلات		
سیکل	۳۷	۱۰
دیپلم	۱۲۳	۳۲
لیسانس و فوق‌لیسانس	۲۱۰	۵۵
دکترا و بالاتر	۱۴	۳
وضعیت اشتغال		
شاغل	۲۹۳	۷۶
بیکار	۹۴	۲۴
محل سکونت		
ساکن همین شهر	۲۸۶	۷۵
ساکن شهرهای استان	۵۴	۲۰
ساکن سایر شهرهای کشور	۲۳	۵

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

۴-۲. یافته‌های تحلیلی

در ابتدا به بررسی میانگین هر یک از ابعاد و متغیرهای حکمروایی خوب در شهر تهران از منظر شهروندان پرداخته شد. بر اساس جدول ۶، بالاترین میانگین مربوط به بعد امنیت و ایمنی با ۴۵٪ (در حد متوسط) و پایین‌ترین آن مربوط به بعد عدالت با ۱۵,۵٪ (خیلی ضعیف) بوده است. ابعاد بهره‌وری، پاسخگویی و مدیریت الکترونیک، به ترتیب با ۳۴٪، ۲۴,۶٪ و ۲۷٪ در وضعیت ضعیف قرار دارند و بعد مشارکت نیز با ۱۹,۷٪ در شرایط ضعیف واقع شده است. در بین متغیرها نیز متغیرهای امنیت اجتماعی و چشم‌انداز به ترتیب با ۵۸٪ و ۴۳٪ بالاترین و متغیرهای پایداری و مشارکت جمعی با ۱۴٪ پایین‌ترین میانگین‌ها را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۵ و شکل ۳).

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۱ . تابستان ۱۴۰۲
Urban managment
No.71 Summer 2023

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

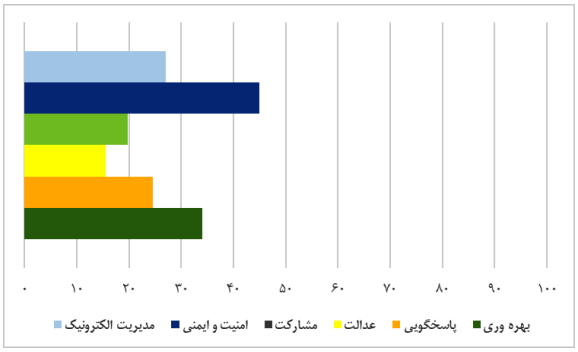

شکل ۳. وضعیت ابعاد مختلف حکمروایی خوب در نظام مدیریت شهری تهران از منظر شهروندان در سال ۱۳۹۹ به درصد

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

در ادامه برای بررسی تفاوت مذکور بین متغیرهای موردبررسی از روش تحلیل واریانس چندمتغیره (MANOVA) استفاده شده است. در این روش، ماتریس حاصل‌ضرب برداری کل (T) به دو گروه ماتریس حاصل‌ضرب برداری بین گروه‌ها (B) و ماتریس حاصل‌ضرب برداری درون گروه‌ها (W) تفکیک می‌شود T=B+W. میزان انحراف نمونه‌ها از میانگین را T در هر سطح متغیر مستقل یا گروه از میانگین کل هر متغیر وابسته را نشان می‌دهد. ماتریس B ، اثرات متفاوت تدابیر آزمایشی را روی مجموعه متغیرهای وابسته نشان می‌دهد. درنهایت W نمایانگر این است که نمونه‌ها در هر سطح یا گروه متغیر مستقل چگونه از میانگین‌های متغیرهای وابسته منحرف می‌شوند. چهار آزمون آماری متعارف در این زمینه وجود دارد: اثر پیلایی، لامبدای ویلکز، اثر هتلینگ و روش بزرگ‌ترین ریشه دوم. پرکاربردترین این آماره‌ها لامبدای ویلکز می‌باشد که براساس نسبت W بر B+W ساخته می‌شود (جدول ۶).

جدول ۵. وضعیت ابعاد مختلف حکمروایی خوب در نظام مدیریت شهری تهران از منظر شهروندان در سال ۱۳۹۹ به درصد

ابعاد	بهره‌وری			پاسخگویی			عدالت		مشارکت			امنیت و ایمنی		مدیریت الکترونیک	میانگین
متغیرها	کارایی/ اثربخشی	تمرکزدایی	چشم‌انداز	شفافیت	قانون‌مداری	تأمین نیازهای شهروندان	پایداری	عدالت درون و بین نسلی	شهروندمحوری	توافق جمعی	مشارکت جمعی	امنیت اجتماعی	ایمنی محیطی	ابزارهای الکترونیک	
میانگین	۳۴	۲۵	۴۳	۱۹	۱۷	۳۸	۱۴	۱۷	۲۱	۲۴	۱۴	۵۸	۳۲	۲۷	۲۷.۶
میانگین کل	۳۴			۲۴.۶			۱۵.۵		۱۹.۷			۴۵		۲۷	
طیف لیکرت	ضعیف			ضعیف			خیلی ضعیف		خیلی ضعیف			متوسط		ضعیف	ضعیف

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

جدول ۶. نتایج کلی تحلیل واریانس چند متغیره برای آزمون تفاوت بین متغیرهای حکمروایی برحسب سه گروه مورد بررسی

منبع تغییر	ارزش	F	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	اندازه اثر
اثر پیلایی	۰/۶۷۳	۲/۱۱	۱۴	۰/۰۷۱	۰/۲۲۵
لامبدای ویلکز	۰/۵۵۷	۲/۱۴	۱۴	۰/۰۸۴	۰/۲۸۳
اثر هتلینگ	۰/۶۹۱	۲/۰۷	۱۴	۰/۰۵۹	۰/۲۳۱
بزرگ‌ترین ریشه دوم	۰/۷۲۴	۲/۵۹	۱۴	۰/۰۶۷	۰/۲۹۴

*معنی‌داری در سطح ۰۵/۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

همان‌گونه که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، بین متغیرهای مورد بررسی تفاوت نسبی وجود دارد. نتایج تحلیل واریانس چندمتغیره (MANOVA) برای آزمون تفاوت بین ابعاد مختلف متغیرها برحسب گروه در جدول ۷ ارائه شده است. با توجه به آماره F و سطوح معنی‌داری محاسبه شده، گروه مورد بررسی غیر از متغیر عدالت، در هیچ‌کدام از متغیرهای حکمروایی تفاوت معنی‌داری دیده نمی‌شود.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

جدول ۷ . نتایج تحلیل واریانس چند متغیره (MANOVA) برای آزمون تفاوت بین متغیرها

متغیرها	مجموع مجذورات	درجه آزادی	F	سطح معنی‌داری (P)	اندازه اثر
بهره‌وری	۲/۶۳	۲	۱/۹۱	۰/۳۰	۰/۰۳۷
عدالت	۱/۱۰	۲	۰/۶۳	۰/۰۹	۰/۰۰۹
پاسخگویی	۲/۱۴	۲	۱/۷۲	۰/۳۹	۰/۰۲۹
مشارکت	۱/۰۳	۲	۱/۰۲	۰/۱۴	۰/۰۱۴
امنیت	۲/۵۴	۲	۲/۲۱	۰/۷۲	۰/۰۴۶
مدیریت الکترونیک/ هوشمند	۲/۱۷	۲	۱/۱۵	۰/۴۷	۰/۰۴۱

*معنی‌داری در سطح ۰۵/۰ منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

۴-۳. یافته‌های نهادی

در این مرحله، به سنجش شاخص‌های حکمروایی خوب بر اساس نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران و آمارهای دریافتی از مدیران و کارشناسان معاونت‌های مختلف شهرداری پرداخته شده است.

۴-۳-۱. تطبیق شاخص‌های نظام حکمروایی خوب شهری در ارتباط با ابعاد حکمروایی خوب در مدیریت شهری تهران

بررسی شاخص‌های مختلف حکمروایی خوب (جدول ۲) نشان می‌دهد که بر اساس نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران در حوزه‌های عدالت و ایمنی/ امنیت، عملکرد نامناسبی داشته، اما در سایر حوزه‌ها، اعم از بهره‌وری/ اثربخشی (میانگین ۵۴٪)، پاسخگویی/ مسئولیت‌پذیری (میانگین ۵۱٪)، مشارکت (۵۲٪) و مدیریت الکترونیک (۴۹٪) از عملکرد متوسطی برخوردار بوده است. مناسب‌ترین عملکرد مدیریت شهری تهران مربوط به حوزه بهره‌وری/ اثربخشی و نامناسب‌ترین آن مربوط به حوزه ایمنی/ امنیت بوده است. میانگین کلی ابعاد مختلف حکمروایی خوب در نظام مدیریت شهری تهران در سال ۱۳۹۹ در وضعیت متوسط (۴۵٪) در مقیاس طیف لیکرت واقع شده است (جدول ۸).

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۱ . تابستان ۱۴۰۲
Urban managment
No.71 Summer 2023

جدول ۸. وضعیت ابعاد مختلف حکمروایی خوب در مدیریت شهری تهران براساس نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری در سال ۱۳۹۹ به درصد

ابعاد	بسیار مناسب	مناسب	متوسط	نامناسب	بسیار نامناسب
بهره‌وری/ اثربخشی			۵۱		
پاسخگویی/ مسئولیت‌پذیری			۵۳		
عدالت				۳۳	
مشارکت			۵۳.۴		
ایمنی/ امنیت				۲۹.۰۷	
مدیریت الکترونیک			۴۹		
میانگین کل			**۴۵**		

منبع: یافته‌های تحلیلی بر اساس داده‌های آمارنامه‌های شهرداری تهران، ۱۴۰۱

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

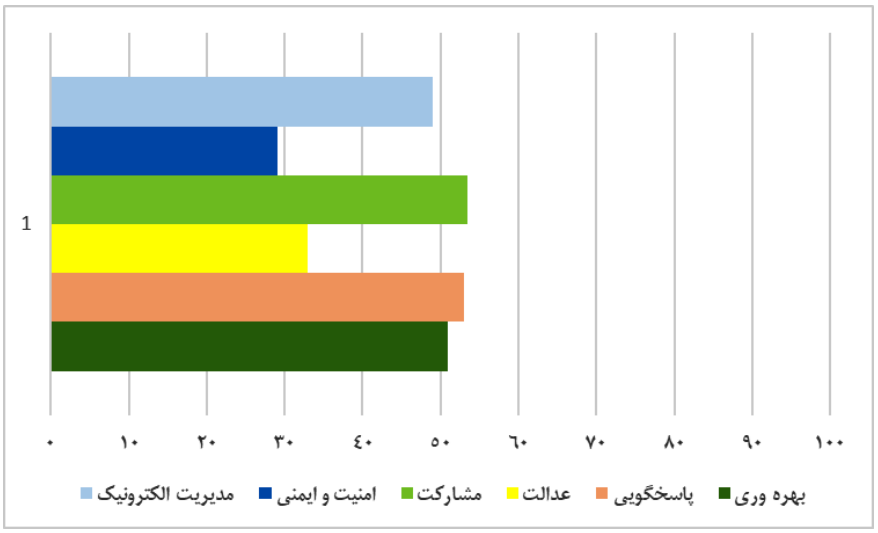

شکل ۴. وضعیت ابعاد مختلف حکمروایی خوب در مدیریت شهری تهران براساس نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری در سال ۱۳۹۹ به درصد

منبع: یافته‌های تحلیلی بر اساس نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران، ۱۴۰۱

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۱ . تابستان ۱۴۰۲
Urban managment
No.71 Summer 2023

۴-۳-۲. تطبیق شاخص‌های نظام حکمروایی خوب شهری در ارتباط با معاونت‌های مختلف شهرداری

در این بخش به بررسی وضعیت شاخص‌های مختلف حکمروایی خوب در تطبیق با بازیگران/ ذینفعان مختلف مدیریت شهری تهران پرداخته شده است. تطبیق شاخص‌های نظام حکمروایی خوب شهری در ارتباط با معاونت‌های مختلف مدیریت شهری تهران نشان می‌دهد که نامناسب‌ترین شرایط از نظر وضعیت حکمروایی خوب، مربوط به معاونت حمل‌ونقل و ترافیک (با میانگین ۱۸٪) است. معاونت‌های خدمات شهری و محیط‌زیست (با میانگین ۳۰٪)، شهرسازی و معماری (با میانگین ۲۹٪) و امور اجتماعی و فرهنگی (۳۸٪) در وضعیت نامناسب قرار دارند. حوزه شهردار (۵۳٪)، معاونت مالی و اقتصاد شهری (۵۴.۵٪) و معاونت برنامه‌ریزی و توسعه شهری و منابع انسانی (با میانگین ۴۴.۵٪) نیز در مقیاس متوسط طیف لیکرت واقع شده است. میانگین کلی وضعیت حکمروایی در مدیریت شهری تهران در وضعیت پایین (۳۸٪) در مقیاس طیف لیکرت واقع شده است (جدول ۹).

جدول ۹. وضعیت شاخص‌های حکمروایی خوب در بین بازیگران/ ذینفعان مختلف مدیریت شهری تهران

ابعاد	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
حوزه شهردار			۵۱.۱۱		
معاونت مالی و اقتصاد شهری			۵۴		
معاونت خدمات شهری و محیط‌زیست				۲۸	
معاونت حمل‌ونقل و ترافیک					۱۷.۷
معاونت شهرسازی و معماری				۲۵.۴	
معاونت برنامه‌ریزی و توسعه شهری و منابع انسانی			۴۶.۸		
معاونت امور اجتماعی و فرهنگی				۳۷.۹	
میانگین				**۳۷.۳**	

منبع: یافته‌های تحلیلی بر اساس نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران، ۱۴۰۱

۴-۴. مقایسه اختلاف میانگین جوامع آماری

در ادامه به مقایسه اختلاف میانگین جوامع آماری (پرسشگری از شهروندان و نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران) پرداخته شد. با توجه به اینکه جامعه تحقیق، نرمال بود، از آزمون T دو نمونه‌ای مستقل استفاده شد. این آزمون، میانگین

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

دو گروه از پاسخ‌ها را با یکدیگر مقایسه می‌کند؛ به عبارت دیگر در این آزمون، میانگین‌های به دست آمده از نمونه‌های تصادفی مورد قضاوت قرار می‌گیرد (منصورفر، ۱۳۸۴). لازم به ذکر است که تعداد پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه شهروندان، برابر با ۳۸۴ نفر و تعداد پاسخ‌های حاصله از آمارنامه‌های شهرداری بر اساس شاخص تحقیق، ۶۳ شاخص بوده است و با توجه به تفاوت تعداد و جنس جوامع آماری، میانگین شاخص‌ها در نظر گرفته شده و با هم مقایسه شده‌اند. فرض آماری این آزمون به شکل زیر است:

$$H_0 \quad \mu_1 - \mu_2 = 0 \qquad (۱)$$

$$H_1 \quad \mu_1 - \mu_2 \neq 0$$

جدول ۱۰. آزمون T دو نمونه‌ای مستقل برای سنجش میانگین جوامع آماری تحقیق

---	آزمون لوین برای برابری واریانس‌ها		آزمون t برای برابری میانگین‌ها						
	F	Sig. (سطح معناداری)	t	درجه آزادی	Sig (۲-taild) (سطح معناداری دوطرفه)	تفاوت‌های متوسط	Std. تفاوت‌های خطا	٪۹۵ فاصله اطمینان از تفاوت	
								حد پایین	حد بالا
واریانس‌های مساوی فرض شده	۰,۱۴۱	۰,۷۰۴	۲,۷۵۱	۳۷۹	۰,۰۰۷	۰,۱۵۲۷۷	۰,۵۶۰۷	۰,۴۳۵۱	۰,۲۶۳۱۷
واریانس‌های مساوی فرض نشده			۲,۷۵۶	۶۱	۰,۰۰۷	۰,۱۵۲۷۷	۵۵۹۷	۰,۴۳۶۹	۰,۲۶۲۹۳

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

همان‌طور که بر اساس آزمون لوین، مشاهده می‌گردد (جدول ۱۰)، سطح معناداری بالاتر از ۰.۰۵ است، یعنی H1 رد و فرض H0 پذیرفته می‌شود؛ بنابراین واریانس گروه‌های مستقل در موضوع سنجش حکمروایی خوب شهری در شهرداری تهران با هم برابر هستند. با توجه به اطلاعات مندرج در جدول فوق، می‌توان دریافت که بر اساس مقدار sig که کمتر از ۰.۰۵ است در سطح اطمینان ۹۹ درصد فرض H0 رد و فرض H1 تأیید می‌شود؛ یعنی میزان حکمروایی خوب از نظر شهروندان و آمارنامه‌های شهرداری تهران تفاوت دارد. بررسی حد بالا و پایین نشان می‌دهد که با توجه به اینکه هر دو حد، مثبت هستند، بنابراین میانگین نظرات شهروندان بزرگ‌تر از میانگین نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران است که این اختلاف، از نظر آماری معنادار است.

۵- نتیجه‌گیری

۵-۱. بحث

این پژوهش به منظور سنجش وضعیت حکمروایی خوب در شهر و شهرداری تهران انجام شده است. جامعه آماری شامل دو گروه داده‌های پرسشنامه‌ای و داده‌های آمارنامه‌های شهرداری تهران بوده است. همان‌گونه که در جدول ۱۱ و شکل ۴ نیز نشان داده شده است، نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران، وضعیت متوسطی را برای کیفیت مدیریت شهرداری تهران نشان می‌دهد، اما نتایج پرسشگری‌های انجام شده نشان می‌دهد که از منظر مردم، کیفیت عملکرد مدیریت شهر تهران در شاخص‌های مختلف الگوی حکمروایی خوب، ضعیف بوده و نتوانسته است رضایت شهروندان را کسب کند. مطابق جدول زیر، از منظر نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران، ابعاد مشارکت و پاسخگویی، وضعیت مناسب‌تری نسبت به سایر ابعاد داشته‌اند؛ اما بقیه ابعاد، به‌ویژه امنیت/ ایمنی و عدالت، وضعیت نامناسب‌تری از منظر این داده‌ها داشته‌اند. این موضوع از نظر شهروندان مناطق ۲۲ گانه شهر تهران نیز مورد بررسی قرار گرفته شد و نتایج نشان داد که ابعاد امنیت/ ایمنی و اثربخشی/ بهره‌وری، وضعیت قابل‌قبول‌تری داشته‌اند و سایر ابعاد، علی‌الخصوص ابعاد عدالت و مشارکت، وضعیت بسیار ضعیفی داشته‌اند.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۱ . تابستان ۱۴۰۲
Urban managment
No.71 Summer 2023

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

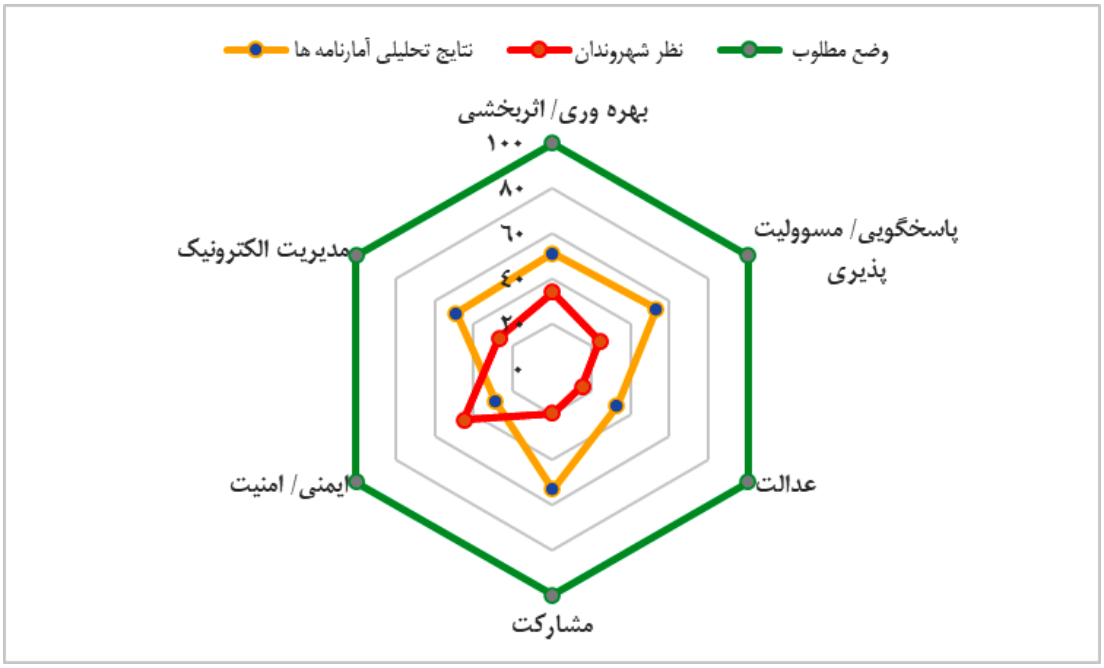

شکل ۴. مقایسه میانگین حکمروایی خوب در شهر و شهرداری تهران از منظر جوامع آماری
منبع: یافته‌های پژوهش بر اساس نتایج پرسشگری و نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران، ۱۴۰۱

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۱ . تابستان ۱۴۰۲
Urban managment
No.71 Summer 2023

جدول ۱۱. مقایسه میانگین حکمروایی خوب در شهر و شهرداری تهران از منظر جوامع آماری

ابعاد	اثربخشی/ بهره‌وری	پاسخگویی	عدالت	مشارکت	امنیت و ایمنی	مدیریت الکترونیک	میانگین
میانگین نظرات شهروندان	۳۴	۲۴.۶	۱۵.۵	۱۹.۷	۴۵	۲۷	۲۷.۶
طیف لیکرت	ضعیف	ضعیف	خیلی ضعیف	خیلی ضعیف	متوسط	ضعیف	ضعیف
میانگین بر اساس داده‌های آمارنامه‌ها	۵۱	۵۳	۳۳	۵۳.۴	۲۹.۰۷	۴۹	۴۴.۷
طیف لیکرت	متوسط	متوسط	ضعیف	متوسط	ضعیف	متوسط	متوسط
میانگین مشترک	۴۲.۵	۳۸.۸	۲۴.۳	۳۶.۶	۳۷	۳۸	۳۶.۲
طیف لیکرت	متوسط	ضعیف	ضعیف	ضعیف	ضعیف	ضعیف	**ضعیف**

منبع: یافته‌های پژوهش بر اساس نتایج پرسشگری و نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران، ۱۴۰۱

بدون تردید، نظام داده‌ای آمارنامه‌های شهرداری تهران، به دلیل برخورداری از آمارهای کمی، واقع‌بینانه‌تر بوده و از دقت بالاتری برخوردار است؛ اما میانگین نظرات شهرودان تهران، اختلاف معناداری با نتایج نظام داده‌های آمارنامه‌ها نشان می‌دهد. یکی از دلایل اختلاف میانگین جوامع آماری، توزیع ناعادلانه خدمات در مناطق مختلف شهر تهران است، به‌طوری که بیشترین خدمات، به دلیل ارزش بالای فضا در مناطق بالای شهر (عمدتاً مناطق ۱، ۲ و ۳) توزیع یافته و کمترین آن‌ها در مناطق جنوبی (از جمله منطقه ۱۷، ۱۸، ۱۹ و ۲۰) توزیع شده‌اند. این موضوع نه تنها موجب کم برخورداری مناطق جنوبی در دسترسی به خدمات مختلف شهر شده، بلکه مسایل متعددی؛ اعم از ترافیک و مهاجرت‌های روزانه درون‌شهری برای دسترسی به خدمات بیشتر و بهتر، افزایش سطح آلودگی هوا، احساس نارضایتی عمومی در نیمه جنوبی شهر و نظیر این‌ها شده است. این مساله در پژوهش‌های متعددی مورد تأیید قرار گرفته شده است که از آن جمله می‌توان به نامدار اردکانی و همکاران (۱۴۰۱)، سلمانی مقدم و همکاران (۱۳۹۷)، احمدی و همکاران (۱۳۹۹)، محمودزاده و همکاران، ۱۳۹۵، Grabowski et al (2022) و Kim et al (2022) اشاره نمود. از جمله دلایل دیگر در این زمینه، می‌توان

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

به احساس تبعیض و بی‌عدالتی در بین شهروندان نیمه جنوبی شهر تهران اشاره کرد. در این مناطق، نه تنها انواع خدمات شهری با کمبود مواجه است، بلکه نظام پاسخگویی از سوی مدیریت شهری نیز کمتر است. طی مصاحبه‌های انجام شده با شهروندان مناطق جنوبی شهر تهران، اکثر آن‌ها اذعان داشتند که به‌ندرت بین مردم و مدیران محلی و شهری (شورایاران، دبیر سرای محلات، شوراها و مدیران شهرداری) در رابطه با نیازها و مسایل محلی، جلسه تشکیل می‌شود و اکثر طرح‌های توسعه، به شکل از بالا به پایین و حالت تجویزی صورت می‌گیرد. در تحقیقات مختلفی می‌توان صحت این موضوع را تأیید کرد که از آن جمله به پژوهش‌های زیر اشاره می‌شود: عالمیان و همکاران (۱۴۰۱)، حسین‌آبادی و همکاران (۱۳۹۹)، فیروزآبادی و همکاران (۱۳۹۹)، عزتی (۱۳۹۲)، Correia et al, 2023 و Matamanda and Chinozvina (2020). در مجموع، مهم‌ترین دلایل پایین بودن سطح حکمروایی خوب در شهر و شهرداری تهران در ابعاد مختلف را در عوامل زیر می‌توان دسته‌بندی نمود:

- **عوامل اقتصادی:** از جمله تحریم‌های بین‌المللی، انباشت بدهی دولت در حوزه‌های مختلف، تأکید بر دریافت عوارض از شهروندان به‌جای توجه به سایر منابع درآمدی، رشد اشتغال کاذب به دلیل فقر شهری، وضعیت نامناسب سرمایه‌گذاران و صاحبان کسب‌وکار، ارزش بالای فضا و اختصاص فضاها به کاربری‌های پرسود، مسایل مالی مدیریت شهری در نوسازی بافت‌های فرسوده، عدم رغبت بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در این حوزه، هزینه‌بر بودن توسعه زیرساخت‌های مدیریت الکترونیک/ هوشمند در شهرداری و نظیر این‌ها.
- **عوامل اجتماعی- فرهنگی:** عواملی مثل بالا بودن تعداد جمعیت و شهرنشینی، تنوع فرهنگی- قومی و تنوع نیازهای شهروندان، اهمیت‌دهی کم به زنان در جامعه، وجود محدودیت‌های بالا برای زنان در جامعه، گسترش روزافزون فقر و شکاف‌های طبقاتی در شهر تهران، پایین بودن اولویت آموزش شهروندی در مدیریت شهری تهران، هزینه‌های بالای آموزش‌های تخصصی برای شهرداری تهران، فقدان آموزش‌دهندگان کافی در شهرداری تهران، فقدان رویکرد مشارکتی و در نظر گرفتن نیازها و خواسته‌های ذینفعان مختلف در امر نوسازی، ناآشنایی مردم به استفاده از سیستم‌های الکترونیک شهرداری، کم اعتمادی شهروندان به مدیریت شهری، عدم فرهنگ‌سازی کافی در استفاده از خدمات الکترونیک و نظیر این‌ها.
- **عوامل کالبدی و زیرساختی:** غلبه خودرونشینی بر سیستم‌های حمل‌ونقل عمومی، کیفیت پایین سوخت‌های فسیلی، پراکنش ناعادلانه و نامتوازن خدمات شهری و گستره فضای کالبدی شهر، ناتوانی مدیریت شهری در توسعه سیستم‌های کافی حمل‌ونقل عمومی، تولید روزافزون و اتکا بیش از حد به خودروهای شخصی در مقایسه با سیستم‌های حمل‌ونقل عمومی، رشد سریع کالبدی شهر تهران و شکل‌گیری محله‌های جدید و به تبع آن ناتوانی در ساماندهی سریع بافت‌های فرسوده و نظیر این‌ها.
- **عوامل محیط‌زیستی:** گستره بالای محدوده‌های درگیر فرونشست و لغزش، گستره بالای انواع بحران‌های طبیعی و اقلیمی، مسایل مالی مدیریت شهر تهران در بهبود شرایط محیط‌زیستی و نظیر این‌ها.
- **عوامل نهادی:** تمرکزگرایی، عدم نظارت کافی، تخصص‌های پایین مدیران و مشاوران شهرداری، نبود شایسته‌سالاری در استخدامی شهرداری تهران، وجود رانت و پارتی‌بازی در فرایند استخدام کارکنان شهرداری، اثربخشی و فعالیت کم سمن‌ها، مسایل مالی و فقدان حمایت‌های مادی و معنوی از سمن‌ها، نبود فرهنگ توسعه سازمان‌های غیردولتی در جامعه، تناقض در وعده‌ها و عملکرد اعضای شورای شهر در دوره‌های مختلف، غلبه رویکرد سرمایه‌داری بر رویکرد محله محوری در سطح شهر تهران، وجود موانع دست و پاگیر قانونی و اجرایی گسترده در ساماندهی بافت‌های فرسوده، غیربومی بودن غالب مهندسین مشاور و عدم شناخت کافی از مسایل و راهکارهای محلی، ضعف در زیرساخت‌های توسعه نظام‌های الکترونیک در مدیریت شهری تهران و نظیر این‌ها.

۵-۲. جمع‌بندی

با توجه به آنچه که در این پژوهش انجام شد، دو نکته قابل طرح است. اولاً میانگین جوامع آماری در تحقیق حاضر، اختلاف معناداری نشان می‌دهد. دوماً سطح حکمروایی خوب در شهر و شهرداری تهران به دلایل مختلف؛ اعم از گستردگی شهر، فقدان تعامل کافی بین مدیران و شهروندان، نبود تخصص گرایی در نظام مدیریت شهری تهران، اثربخشی پایین طرح‌ها و اقدامات مدیران شهری، فقدان نظارت کافی بر عملکرد مدیران و کارکنان شهرداری، بالا بودن سطح آسیب‌ها و جرایم، اتکا شهرداری بر تراکم فروشی و عوارض و نظیر این‌ها پایین است. به منظور ارتقاء کیفیت حکمروایی در شهر و شهرداری تهران، قبل از هر چیز لازم است وضعیت شهرداری، به‌عنوان بخشی از دولت یا یک شرکت پیمانکار، تعیین تکلیف شود. چرا که در حال حاضر بیش از چهل سازمان دولتی و غیردولتی

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۱ . تابستان ۱۴۰۲
Urban managment
No.71 Summer 2023

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

در سطوح محلی، منطقه‌ای و ملی بر عملکرد شهرداری مداخله می‌کنند. لازم است مطابق قانون برنامه چهارم و پنجم توسعه کشور، مدیریت یکپارچه و هماهنگ در سطح شهرها ایجاد گردد تا از یکسو از موازی کاری‌ها کاسته شده و برنامه‌ها به شکل هماهنگ پیش رود و از سوی دیگر، از اتلاف هزینه‌ها پیشگیری گردد. در ادامه توسعه باورهای فرهنگی الگوی حکمروایی خوب، اشاعه و ترویج آن‌ها در شهر و شهرداری تهران اقدام مؤثر دیگری است که می‌تواند انجام شود. در این راستا، اجرای برنامه‌هایی اعم از ارائه گزارش‌ها در مساجد و اماکن عمومی، ارائه یادداشت به روزنامه‌ها و نشریات، برگزاری نشست‌های رسانه‌ای و دانشگاهی، تغذیه فکری سمن‌ها و شبکه‌های اجتماعی، نوشتن برنامه‌هایی خاص در شاخص‌هایی که امتیاز بسیار پایینی دارند، انجام مستندسازی‌های رسانه‌ای و ارائه مشاوره‌های اجتماعی می‌تواند به توسعه باورهای فرهنگی این الگو کمک نماید. علاوه بر این، به منظور نیازسنجی، شناسایی و حل مسائل مربوطه، ایجاد شورای حکمروایی خوب شهری در شهرداری تهران (متشکل از نمایندگان معاونت‌های مختلف) می‌تواند ابزار بسیار مؤثری در این زمینه باشد. از جمله مهم‌ترین وظایف این شورا می‌توان به مواردی همچون سنجش و پایش منظم سالانه شاخص‌های حکمروایی خوب در شهرداری تهران، بررسی نیازهای قوانینی و تصویب آیین‌نامه‌های اجرایی لازم به منظور پیشبرد مطلوب رویکرد حکمروایی خوب در سطح مدیریت شهری تهران، تعیین کارشناس حکمروایی واحدهای مختلف شهرداری و ارایه گزارش ماهانه به رییس شورا از روند اقدامات اجرایی انجام شده، شفاف‌سازی تصمیم‌گیری‌ها و بودجه‌های شهرداری، کمک به توزیع عادلانه خدمات و فرصت‌ها در سطح شهر، کمک به هوشمندسازی شهر تهران، تدوین دستورالعمل‌های لازم برای کارشناسان حکمروایی و بخش‌های مختلف شهرداری در پیشبرد منظم حکمروایی خوب در شهرداری، پیش‌بینی بودجه‌ای پیشبرد حکمروایی خوب در بخش‌ها و ادارات مختلف شهرداری، برنامه‌بندی زمانی برای عملیاتی‌سازی کاربست‌ها و برنامه‌های ارایه شده در طرح و بررسی شیوه‌های عملیاتی‌سازی کاربست‌ها و برنامه‌های طرح حاضر و شناسایی و رفع تعارضات اشاره کرد. راهکار سیاستی بعدی، کاهش اتکا مالی شهرداری به تراکم فروشی و عوارض است که می‌تواند به بررسی و اجرای راهکارهای مختلف، اعم از ورود شهرداری به فعالیت‌های اقتصادی، ورود شهرداری به ارزش‌افزوده طرح‌های عمرانی، مشارکت در ساخت و تبدیل سهم درآمد پروانه و پیمانکار به سهام پروژه‌ها، توسعه قراردادهای B.O.T، ایجاد پارک‌های علم و فناوری، استفاده از صکوک، انتشار اوراق مشارکت، خصوصی‌سازی و توسعه انواع گردشگری در شهر تهران اقدام نماید. درنهایت توسعه و حمایت راستین از سازمان‌های مردم‌نهاد و شایسته‌سالاری در راستای ارتقاء سطح مشارکت و اثربخشی طرح‌ها گام ضروری دیگری است که در این زمینه باید برداشته شود.

منابع و مأخذ

- آخوندی، عباس؛ و برک پور، ناصر، (۱۳۸۹). راهبردهای استقرار نظام حکمروایی در منطقه کلان‌شهری تهران. نشریه راهبرد، دوره ۱۹، شماره ۵۷ (بخش ویژه بررسی های اقتصادی)، صفحات ۳۲۴-۲۹۷.
- اسماعیل‌زاده، حسن؛ صراف، مظفر، (۱۳۸۵). جایگاه حکمروائی خوب در برنامه‌ریزی شهری (مطالعه موردی: طرح متروی تهران). فصلنامه علمی پژوهشی مدرس علوم انسانی. ویژه‌نامه جغرافیا. دوره ۱۰. شماره ۴۸.
- اسماعیل‌زاده، حسن؛ سعیدی فرد، فرانک؛ محمدنیا، مهلا؛ و اسدزاده، آمنه (۱۳۹۶). روش‌شناسی انجام پژوهش در مطالعات محیط‌زیست شهری (روش‌ها و مدل‌ها). چاپ اول. نشر مهکامه. تهران. ۳۳۶ صفحه.
- اسماعیل‌زاده، حسن؛ صالح پور، شمسی؛ و اسماعیل‌زاده، یعقوب، (۱۳۹۳). عوامل مؤثر بر مشارکت در ساماندهی بافت‌های فرسوده شهری (مطالعه موردی: محدوده دولتخواه جنوبی). نشریه علمی پژوهشی جغرافیا. دوره جدید. سال دوازدهم. شماره ۴۳. انجمن جغرافیا. تهران.
- اسماعیل‌زاده، حسن؛ صالح پور، شمسی؛ و اسماعیل‌زاده، یعقوب، (۱۳۹۴). تحلیل کیفیت زندگی شهری و رابطه آن با مشارکت شهروندان در امور شهری (موردشناسی: شهر نقده). فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا و آمایش شهری و منطقه‌ای. شماره ۱۷. دوره زمستان.
- احمدی، سیدعباس؛ ایرانی هریس، صیاد؛ و دلالت، محمد (۱۳۹۹). تحلیل و بررسی خدمات عمومی شهر اهر با تأکید بر عدالت فضایی. نشریه جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای، دوره ۱۰، شماره ۳۷، صفحات ۲۱۰-۱۸۷.
- اسلمانی مقدم، محمد؛ خدابنده لو، حسن؛ درودی نیا، عباس؛ و میرواحدی، نگین ساد (۱۳۹۷). ارزیابی کاربری اراضی شهری با رویکرد عدالت فضایی (مطالعه موردی: شهر زنجان). نشریه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی (چشم‌انداز جغرافیایی)، دوره ۱۳، شماره ۲ (پیاپی ۴۳)، صفحات ۴۶۴-۴۴۵.
- برک پور، ناصر، (۱۳۸۵). حکمروایی شهری و نظام اداره شهرها در ایران. کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، دوره ۱. تهران.
- حسین‌آبادی فراهانی، محمدجواد؛ فلاحی خشکناب، مسعود؛ ارسلانی، نرگس؛ حسینی، محمدعلی؛ محمدی، عیسی (۱۳۹۹). تبعیض در ارائه مراقبت‌های درمانی: یک مطالعه کیفی تحلیل محتوا. نشریه اخلاق پزشکی، دوره ۱۴، شماره ۴۵.
- ربانی، طاها؛ رکن الدین افتخاری، عبدالرضا؛ مشکینی، ابوالفضل؛ و رفیعیان، مجتبی، (۱۳۹۷). تحلیل موانع نهادی آینده حکمروایی توسعه پایدار کلانشهر تهران. برنامه‌ریزی و آمایش فضا (مدرس علوم انسانی)، دوره ۲۲، شماره:۱، صفحات: ۱۵۳-۱۲۴.
- سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران (۱۳۹۹).

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

آمارنامه شهرداری تهران؛ سالنامه آماری شهرداری تهران. data.tehran.ir.

- سایت شهرداری تهران. ساختار سازمانی شهرداری. www.tehran.ir.
- سروشان، غلامرضا؛ زیویار، پروانه؛ هندیانی، عبدالله و توکلان، علی، (۱۴۰۰). تبیین وضعیت شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری در شهر تهران. جغرافیا، دوره ۱۹، شماره ۷۰، صفحات ۱۳۵-۱۵۱.
- عالمیان، اصغر؛ راعی، مسعود؛ مسعود، غلامحسین (۱۴۰۱). آسیب‌شناسی مبارزه با تبعیض طبقاتی بعد از انقلاب اسلامی ایران. نشریه :جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، دوره:۳، شماره:۳ (پیاپی ۱۱)، صفحات ۱۷۰-۱۴۷.
- عزتی، مرتضی (۱۳۹۲). تبعیض اقتصادی بین منطقه‌ای در ایران. نشریه سیاست‌های راهبردی و کلان، دوره ۱، شماره ۳، صفحات ۱۰۲-۷۷.
- فیروزآبادی، سیداحمد؛ و شریفی یزدی، سارا (۱۳۹۹). فهم جامعه‌شناختی پدیده طردشدگی میان افراد دارای احساس شکست (تجربه‌ی زیسته مهاجران روستایی نسل دوم ۴۰-۳۰ ساله و متولدین تهران). نشریه مسائل اجتماعی ایران (دانشگاه خوارزمی)، دوره ۱۱، شماره ۲، صفحات ۲۳۶-۲۰۷.
- محمدی، ناصر؛ مجتبی زاده خانقاهی، حسین؛ و توکلان، علی (۱۴۰۰). تحلیلی بر حکمروایی شهری مبتنی بر ارائه الگوی بهینه (مطالعه موردی شهر گرمدره). تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، دوره ۲۱، شماره ۶۳، صفحات ۳۸۰- ۳۶۱.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن. آمارهای جمعیتی شهر تهران.
- محمودزاده، حسن؛ عسکرنژاد، رقیه؛ و رضازاده، زهرا (۱۳۹۵). تحلیل توزیع فضای سبز شهری با رویکرد عدالت فضایی (مطالعه موردی: شهر اردبیل). نشریه پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره ۴، شماره ۴، صفحات ۷۱۵-۶۹۱.
- منصور فر، علی (۱۳۸۴). پکیج آموزشی آزمون تی مستقل در نرم‌افزار Spss. انتشارات فرازدرس. تهران.
- نامداراردکانی، محمدجعفر؛ شکور، علی؛ و خرم بخت، احمدعلی (۱۴۰۱). شهر و عدالت فضایی؛ تحلیلی بر پراکنش شاخص‌های توسعه پایدار در عدالت فضایی شهر: مطالعه موردی مناطق شهر شیراز. نشریه جغرافیا و مطالعات محیطی، دوره ۱۱، شماره ۴۳، صفحات ۱۶۰-۱۴۲.
-

- Abraham R. Matamanda, Queen L. Chinozvina (2020). Driving Forces of Citizen Participation in Urban Development Practice in Harare, Zimbabwe. Land Use Policy, Volume 99, 105090. https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.105090.
- Backus, M., (2001). E-Governance in Developing Countries. IICD Research Brief, N.1.
- Brandt, W (1980). North- South: A Programme for Survival. London: Pan. United Nations Department of Economic and Social Affairs (DESA), Population Division (2008). World Urbanization Prospects: The 2007 Revision, New York.
- Diogo Correia, José Eduardo Feio, João Marques, Leonor Teixeira (2023). Participatory methodology guidelines to promote citizens participation in decision-making: Evidence based on a Portuguese case study. Cities, Volume 135, 104213. https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104213.
- Hyun Kim, Kyle Maurice Woosnam, Hyewon Kim (2022). Urban gentrification, social vulnerability, and environmental (in) justice: Perspectives from gentrifying metropolitan cities in Korea. Cities, Volume 122, 103514. https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103514.
- Mehta, D. (2000). Urbanization of Poverty. in: The Habitat debate, Vol.6, No. 4.
- OECD DAC (1997). Evaluation of Programs Promoting Participatory Development and Good Governance. Paris.
- Rawoo (Netherlands Development Assistance Research Council) (2005). The urban challenge: A question of knowledge. Rethinking the role of knowledge in poverty alleviation, RAWOO Publication No. 28, The Hague.
- World Bank (2006). Governance and Anti-Corruption. http://info.worldbank.org/governance/kkz2004/maps.html (accessed March 17th, 2006).
- UNECE (United Nation Economic Commission for Europe) (2002). Participatory democracy and good governance at World Summit on Sustainable Development. 27 August. http://www.unece.org/press/pr2002/02env08e.htm
- UN-Escape (2010). What is Good Governance? Bangkok, Thailand. www.unhabitat.org.
- United Nations Development Programme (UNDP) (2009). Sources for Democratic Governance Indicators. Oslo Governance Centre. Oslo.
- United Nations Human Settlements Programme (UN HABITAT) (2008). State of the World´s Cities 2008/2009. Harmonious Cities, Nairobi.
- UNESCO (2009). Progress in education for all: focus on governance. International Working Group on Education Meeting, IIEP/IWGE.2005, Washington D.C. ISBN: 92-803-1281-2, 206 p.
- USAID/Office of Democracy and Governance (2008). Transition to Sustainable Democracy in Bulgaria and the Strategic Role of USAID: Case Studies in Program Impact, June (draft).
- Zbigniew Jakub Grabowski, Katinka Wijsman, Claudia Tomateo, Timon McPhearson (2022). How deep does justice go? Addressing ecological, indigenous, and infrastructural justice through nature-based solutions in New York City. Environmental Science & Policy, Volume 138, Pages 171-181. https://doi.org/10.1016/

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۷۱ . تابستان ۱۴۰۲
Urban managment
No.71 Summer 2023

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]